

KW arts

3
2025

Kwartaalblad van de Vrienden Van Abbemuseum

Irem Pinarbaşı

Woord van de voorzitter <i>Beweging en warmte – Debby Slofstra</i>	3
Vriendschap als verbinding <i>Een gesprek over kunst, impact en verbondenheid - Debby Slofstra en Stefan de Bever</i>	4
Defne Ayas per 15 september aan de slag <i>De negende én eerste vrouwelijke directeur van het Van Abbemuseum – Jan Verheugt</i>	6
Het scholierendebat van 8 mei' <i>Meer een coöperatief gesprek dan een debat – Hans van Doremalen</i>	8
Spierpijn van het hart <i>Tentoonstelling Ima-Abasi Okon: over liefde, erfenis en het lichaam dat spreekt – Nelleke Slofstra</i>	10
Het museum als levend organisme <i>Zippora Elders, senior curator – Lisette Almering</i>	14
Wroeten in het leven <i>Mail-art project Laagvliegers van Ignace Schretlen – Peter Thoben</i>	16
Een dienstbaar beroep <i>Zicht op het werk van Benno Hartjes – Hans van Doremalen</i>	18
<i>Smoke</i> (2016), film van Roy Villevoye <i>Junidagen – Hannie Groen</i>	20
Interview met een vriend... <i>Karin Overdijk – Jan Verheugt</i>	22
Niet om op te zitten (14) <i>Pepe Heykoop, Skin Collection Chair (2011) – Els Grootemaat</i>	24
De zin van het leven <i>Gedachten over de functie van kunst in het leven – Piet van Bragt</i>	26
Colofon en Musomanie	28

TENTOONSTELLINGSAGENDA (1 SEPTEMBER – 1 DECEMBER '25)

Raadpleeg de website van het museum voor actuele informatie.

18 september 2021 – 19 april 2026
(Collectiegebouw)
Dwarsverbanden, Multi-zintuiglijke
collectiepresentatie
Topstukken, ondergewaardeerde werken en recente aankopen in een opvallend perspectief.

2 maart 2024 – 19 april 2026
(Collectiegebouw)
Verborgen Verbanden
Presentatie van het tweede deel van het onderzoek Verborgen Verbanden (over het koloniale verleden en de gevolgen daarvan). Ditmaal aandacht voor onderdrukking en verzet op de plantages van Sumatra waar Henri van Abbe de tabak vandaan haalde.

9 april 2025 – 30 november (Het Oog)
making food out of sunlight
De Georgische kunstenaar Ketuta Alexi-Meshkishvili laat de kracht zien van beeld en herinnering in tijden van onderdrukking. Ze legt hier de nadruk op haar florale werken. Zo staan tulpen en andere bloemen symbool voor solidariteit.

10 mei 2025 – 21 september (Oudbouw)
Solotentoonstelling Ima-Abasi Okon
De tentoonstelling over ideeën om de toe-

eigening van land (kolonialisme) te rechtvaardigen. En over gedachtes hoe we ons lichaam willen verbeteren en optimaliseren.

28 mei 2025 – najaar 2025
(Vitrine Van der Valk Hotel)
De keuze van Ranomi Kromowidjojo
In de vitrine toont de Olympisch zwemkampioen Ranomi Kromowidjojo haar selectie uit de museumcollectie aan de hand van de thema's verandering, verbinding en identiteit.

28 juni 2025 – 7 december 2025
(Projectzaal)
Homecoming, gecureerd door
collectief Alien Mag.
Het collectief nodigde Brabantse kunstenaars uit stil te staan bij de zoektocht en het moment van thuiskomen binnen jezelf.

4 oktober 2025 – 18 januari 2026
Designtentoonstelling, gecureerd door
Miriam van de Lubbe
De tentoonstelling laat zien hoe ontwerpers met optimisme werken aan oplossingen voor grote maatschappelijke vraagstukken.

VERENIGINGSNIEUWS

VRIENDENSALONS
Iedere tweede zaterdag van de maand om 15.00 uur organiseren we de Vriendensalon in het auditorium van het museum. Toegang voor leden is gratis. Introducé(e) welkom. Het programma is (onder voorbehoud) als volgt:

13 september
Wouter van der Horst (mediatechnoloog)
AI en kunst

11 oktober
Erna Charbon (kunsthistoricus/docent)
Charley Toorop

8 november
Henri Oosthout (classicus, wijsgeer, wiskundige en pianist)
Onderwerp nog niet bekend

13 december
Lisette Almering (cultuurwetenschapper)
Parijs 1900, metropool tussen kunst en wetenschap

Afbeelding Voorkant: Zaaloverzicht expositie Homecoming, İrem Pinarbaşı, Modder Nature (2023), modder en klei, katoen en vulling uit oude dekens. Foto Boudewijn Bollmann. Lees meer over de inrichting van de expositie op pagina 18.

Beweging en warmte

Woord van de (nieuwe) voorzitter

Beste Vrienden van Van Abbemuseum,

Er zijn van die momenten waarop je je ineens ergens midden in een nieuwe onbekende situatie bevindt. Dat je zomaar, op een woensdag in juni, de nieuwe voorzitter bent van een vereniging waar je met ontzettend veel plezier bij betrokken bent. En dan mag je het voorwoord schrijven voor het magazine KwArts. Zeker spannend, en absoluut eervol.
Als ik spreek over het Van Abbemuseum, komen meteen woorden bij me naar boven als verandering, transformatie en vernieuwing. Dat zijn woorden die je meenemen op reis, andere zienswijze aanreiken en aanpassingen vragen in het nog onbekende terrein in je hoofd. Het Van Abbemuseum staat voor mij synoniem aan het woord beweging.

Als ik denk aan onze vereniging, dan denk ik aan talloze salonbijeenkomsten die ik mocht bijwonen, het symposium voor ons dertigjarig jubileum, en bovenal de fantastische gesprekken met andere vrienden en genodigden. Bij onze Vereniging Vrienden van het Van Abbemuseum komt daarom dan ook één passend woord naar voren, en dat is warmte.
Beide woorden beweging en warmte, passen voor mij volstrekt logisch bij elkaar, sterker nog zijn versterkend aan elkaar. Want wie in beweging komt, wekt warmte op in het lichaam, in gedachten, in ontmoetingen.

Het museum is zeker volop in beweging. Afgelopen mei is een nieuwe tentoonstelling geopend van Ima-Abasi Okon. Een tentoonstelling over liefde, erfenis en het lichaam dat spreekt. Aankomende september verwelkomen wij Defne Ayas als nieuwe directeur van het museum. Zij volgt Charles Esche op die na een indrukwekkende periode van twintig jaar afscheid nam van het Van Abbemuseum. En tot slot sluiten we volgend jaar de reeks *Positions* af met *Positions* #9. Die daarmee de opvolger is *Positions* #8, *Kunst is een Werkwoord* waar we in april afscheid van hebben genomen. Voor ik afsluit en jullie veel leesplezier toewens, wil ik graag het bestuur bedanken voor hun inzet, niet alleen in 2024, maar voor de hele bestuursperiode. Het is ontzettend fijn, en zeer belangrijk voor de vereniging, dat Karin Overdijk en Stefan de Bever ook in de nieuwe samenstelling deel blijven uitmaken van ons bestuur.

Daarmee bestaat het huidige bestuur uit: Monique D’Elfant (penningmeester), Wildrik Burema (secretaris), Stefan de Bever, Karin Overdijk en ondergetekende. Zoals altijd wordt het bestuur krachtig ondersteund door Rita Bosch en Maartje Toet vanuit het bureau, en door zoveel anderen op de achtergrond.
Tot slot wil ik iets met jullie delen dat mij dierbaar is. In gedachten vaar ik al jaren mee op één van de *Ships of Tolerance*, een krachtig symbool dat me telkens opnieuw in beweging brengt en mijn blik openhoudt voor het onbekende.

Daarom zie ik jullie graag in de haven die wij ons museum mogen noemen. ●

Mooie dag en zeker een warme groet,

Debby Slofstra

Ilya en Emilia Kabakov
Ship of Tolerance, 2006
Collectie Van Abbemuseum
(schenking Kabakovs)
Foto Peter Cox

Movement and warmth
In her first contribution, Debby Slofstra, the new chair, mentions two keywords: movement and warmth. Movement for the museum that is constantly changing and renewing, and warmth for the friends association that is present in many mutual contacts.

Vriendschap als verbinding

Een gesprek over kunst, impact en verbondenheid

Op een warme zaterdagochtend in het hart van Eindhoven, midden in het karaktervolle Philipsdorp, ontmoeten Stefan de Bever en Debby Slofstra, de oude en de nieuwe voorzitter van de Vriendenvereniging, elkaar bij Het Koffiehuisje. Samen de klokken gelijk zetten. Onder de luifel, begint hun gesprek met een cortado en een chai latte, een ontmoeting die al snel uitmondt in een diepgaande dialoog over kunst, verandering en de rol van de Vrienden van het Van Abbemuseum.

“Wat mag het zijn?”, vraagt Debby, nippend aan haar koffie. “Een lekkere chai latte”, antwoordt Stefan met een glimlach. De toon is gezet. Wat volgt is een gesprek dat zich uitstrekt over de betekenis van vriendschap binnen de kunstwereld, de impact van het Van Abbemuseum, en de rol van De Vrienden als katalysator van beweging en reflectie.

Debby opent het gesprek met een vraag over de rol van de vereniging in het bredere kunstlandschap. Stefan reageert resoluut: “Wij zijn meer dan een platform voor het museum. Wij doen er echt toe! Het museum is constant in beweging en wij zijn de verbindende en drijvende factor tussen het museum en de vele liefhebbers van kunst binnen en buiten het museum.”

Die verbindende rol is volgens Stefan essentieel. De Vrienden zijn niet slechts een groep donateurs of bezoekers; ze vormen een gemeenschap die het museum voedt met ideeën, perspectieven en betrokkenheid. “We zijn een klankbord, een brug tussen het museum en de samenleving”, zegt hij.

Debby knikt en deelt haar eigen ervaring: “Het museum en De Vrienden blijven ook mij stimuleren en uitdagen om anders te kijken naar de wereld. Soms geforceerd anders, soms door het verleden nieuw leven in te blazen, en soms door een open gesprek. De Vrienden geven rust, proberen puzzels te ontrafelen en helpen altijd uit te dragen wat het belang is van kunst in een constant veranderende wereld. Dat helpt mij ook in mijn dagelijks werk. Vaak gebruik ik exposities of mooie lezingen uit de salons om aan te tonen dat het ook anders kan.”

Stefan herkent die passie. “Het is die drang om zaken mooier, beter en fijner te maken die ons verbindt”, zegt hij. Hij vraagt Debby naar haar eerste echte ervaring met kunst – een moment dat haar echt heeft geraakt. Zonder aarzeling antwoordt ze: “Van Gogh. Niet alleen om zijn werk, maar ook om wat hij heeft gedaan in de kunstwereld in die tijd. Het gevoel met kleur, met perspectief en met wel of juist geen horizon. De knagende onzekerheid of het goed genoeg was, door het uitblijven van bevestiging. Echt heel bijzonder.” Met een brede lach vertelt ze dat ze alle plekken heeft bezocht waar Van Gogh heeft gewoond en gewerkt. “Heel speciaal is dat.”

Nieuwsgierig naar Stefans werk buiten het museum, vraagt Debby: “En wat zijn eigenlijk projecten waar jij de laatste jaren trots op bent?” Stefan noemt met zichtbaar enthousiasme het iconische Gebouw TX op Strijp-T, het nieuwe hoofdkantoor van Simac in Veldhoven en de stedelijke plannen rondom het Evoluon. “Allemaal plekken waar technologie, erfgoed en toekomstvisie samenkomen”, zegt hij. Dan grapt hij: “Maar jij zit natuurlijk ook in de bouw en installatietechniek, dus jij weet precies hoe spannend het wordt als ontwerp en uitvoering elkaar eindelijk vinden.” Debby lacht: “Zeker – en ik weet ook hoe vaak dat nét niet in één keer lukt!”

Debby vraagt Stefan wat voor hem een warme herinnering en dus een bijzonder moment was met de Vrienden. Stefan: “Dat zijn er heel veel! De busreis naar Documenta in Kassel in 2022, was echt fantastisch!” En vervolgt hij: “Zoals jij ook beschrijft: de rust die onze Vrienden uitstralen, de beschouwingen op het hier-en-nu, andere inzichten. Heerlijk!”

Foto's Stefan de Bever

Het gesprek blijft bij kunst en wanneer Debby vraagt naar Stefans favoriete kunstwerk. En meteen beseft ze dat het een onmogelijke vraag is. Toch antwoordt Stefan dapper: “Sol Lewitt- Drawings’. Dit soort werk raakt me door zijn gelaagdheid en emotionele kracht.”

“En jij?”, vraagt Stefan. Debby denkt na, lacht en zegt: “Niet te doen dit!. Uhhmm... laat ik voor iets heel anders kiezen: Caravaggio's werk *De roeping van Narcissus*. Het is confronterend, actueel en roept vragen op over identiteit, reflectie en verlangen.”

Stefan en Debby zijn het roerend eens: kunst is noodzaak. Het daagt uit, biedt troost, stelt vragen en geeft antwoorden. En de Vrienden? Die zorgen ervoor dat die kunst blijft leven, blijft bewegen en blijft verbinden.

Nog steeds zittend onder de luifel eindigt het gesprek zoals het begon – met een glimlach, een warme drank en een gedeelde passie voor kunst. De woorden blijven hangen. “Wij doen er echt toe.”

Debby bedankt Stefan hartelijk voor zijn inspirerende voorzitterschap van de afgelopen jaren, waarop Stefan haar op zijn beurt veel succes én vooral veel plezier toewenst in haar nieuwe rol. ●

Stefan de Bever en Debby Slofstra

Change of chair

On a warm Saturday morning, Stefan de Bever and Debby Slofstra, the former and new chairpersons of the Friends of the Van Abbemuseum, meet on a terrace called *Het Koffiehuisje*. Under the awning, their conversation begins about art, change, and the role of the Friends of the museum.

Defne Ayas per 15 september aan de slag

De negende én eerste vrouwelijke directeur van het VAM

Defne Ayas
Foto Zeynep Özkanza

Uit veel kandidaten werd Defne Ayas (1976) gekozen als opvolger van Charles Esche. Wie is zij en welke achtergrond heeft ze?

Geen kleine opgave

Over haar nieuwe rol sprak Defne Ayas zich in het persbericht als volgt uit: 'Het is geen kleine opgave om de aanpak van het Van Abbemuseum voort te zetten. Vooral niet in een stad die volop meedraait in de wereld van technologie en chips, en met een bijzonder sociaal karakter. Toch ga ik hiermee vol energie aan de slag. Ik wil binnen mijn rol blijven experimenteren, dingen uitproberen, vernieuwen en blijven leren. Dat past niet alleen bij Eindhoven, maar ook bij de geest van het Van Abbemuseum. Zo zorgen we ervoor dat het museum actueel en vooruitstrevend blijft. Het is echt een eer om die rol op me te mogen nemen.' Zij wil zich inzetten het museum een belangrijk onderdeel (en hart) van het culturele netwerk van Eindhoven te laten blijven en zijn internationaal goede naam verder te versterken.

Meer over Defne Ayas

Defne Ayas komt oorspronkelijk uit Istanbul. Ze bezit de Nederlandse nationaliteit, maar woont op dit moment in Berlijn. Voor haar nieuwe rol verhuist ze naar Eindhoven.

In haar studietijd ontstond haar belangstelling om curator in de kunst te worden. In 2013 zei ze in *Metropolis M* daarover: 'Ik studeerde politicologie, met uitstapjes naar internationale betrekkingen en kunst, niet wetende dat kunstgeschiedenis ook een legitieme beroepskeuze kon zijn. Ik kwam erachter dat kunst in essentie gaat over leven, politiek, al het menselijke. Als je je positioneert als curator of kunstenaar, realiseerde ik me, is dat ook een vorm van activisme, een manier om de wereld te veranderen.'

Als nieuwe museumdirecteur brengt Ayas een unieke mix van internationale ervaring, maatschappelijke betrokkenheid, artistiek leiderschap en bestuurlijke deskundigheid met zich mee. Ze werkte in landen als Nederland, Zuid-Korea, Amerika, Rusland en China. In 2005 maakte ze kennis met het Van Abbemuseum en in 2011 werkte ze mee aan de bijzondere tentoonstelling *Double Infinity*. Het project liet zien hoe het museum Eindhoven verbindt met de rest van de wereld.

De afgelopen twintig jaar leidde Ayas verschillende vooraanstaande kunstinstellingen waaronder het Rotterdamse Kunstinstituut Melly (voorheen bekend als Witte de With). En (co)cureerde baanbrekende kunstmanifestaties zoals de 11e Baltische Triënnale van Litouwen (2012), de 6e Biënnale van Moskou (2015) en de 13e Gwanju Biënnale (2021) in Zuid-Korea, en verzorgde in 2015 de Turkse inzending van de Biënnale van Venetië. Daarnaast heeft Ayas talrijke publicaties op haar naam staan.

Met de keuze voor Ayas krijgt het museum een ondernemende, energieke directeur met brede ervaring en een duidelijke visie op kunst.

We wensen haar veel succes. ●

Jan Verheugt

New director

Defne Ayas will be the ninth and first female director of our museum. She is originally from Istanbul and has Dutch nationality. For her new role, she is moving from Berlin to Eindhoven. She brings a mix of experience, social involvement, artistic leadership and administrative expertise.

weebers vastgoed advocaten

Focus en Samenspel

Weebers Vastgoed Advocaten NV is een advocatenkantoor gespecialiseerd in bouw- en vastgoed vraagstukken. Wij zijn werkzaam voor het bedrijfsleven, gemeenten, woningcorporaties en (institutionele) beleggers en mogen gerenommeerde partijen in het vastgoed tot onze cliënteel rekenen. Op basis van onze brede kennis van de bouw- en vastgoedwereld adviseren en procederen wij voor onze cliënten. Een sterke combinatie! Onze kernwaarden zijn focus en samenspel met als doel het beste en meest duurzame resultaat te bereiken voor onze cliënten.

Gebiedsontwikkeling@vastgoed-advocaten.nl
040 21 20 400
www.vastgoed-advocaten.nl

JIJ
EN
HET
PARADIJS

de bever
architecten

Het scholierendebat van 8 mei

Meer een coöperatief gesprek dan een debat

Het Van Abbedebat is het enige toernooi waar scholieren niet tegen elkaar maar mét elkaar debatteren over maatschappelijke, culturele, politiek ethische en filosofische kwesties. Dit jaar heeft het debat zijn zevende editie beleefd.

Inleider Marjolijn van Heemstra in het auditorium

De opzet

Scholieren uit de bovenbouw van het voortgezet onderwijs van verschillende scholen uit de regio (en een enkele school van daarbuiten) nemen met zes leerlingen in een team deel aan een debat over een kwestie. Twee teams zijn met elkaar in gesprek en zij verdiepen zich steeds meer in een thema. Daarover later meer. Er worden door verschillende deskundigen van 'buiten' stellingen geponeerd. Deze deskundigen hebben een heel verschillende achtergrond: een docent van de school voor journalistiek, een medewerker van boekhandel Van Piere, een medewerker van het Meertens Instituut, maar ook, als inleider van de dag, Marjolijn van Heemstra, de huidige stadsdichter van Amsterdam én onderzoeker, maker van theater en bekend van de nachtwandelingen in Amsterdam. Zij leiden de stellingen in met een kort en inspirerend verhaal. Soms maken ze daarbij gebruik van elementen uit de actuele tentoonstellingen in het museum.

Geen debat, maar een cobat

Het Van Abbedebat is een wedstrijd in spreken, luisteren en denken. En het is eigenlijk niet een debat, maar een cobat, een coöperatief gesprek. Leerlingen voeren in een team een 'wedstrijd' niet tegen elkaar, maar mét elkaar. Een inhoudelijke voorbereiding is niet nodig, een open mind wel. De scholieren krijgen een stelling met daaraan verbonden een vraag voorgelegd die ze kort met elkaar kunnen voorbereiden. Deze stelling/vraag wordt beurtelings in twee teams met elkaar verder verkend. Dat doen ze door inhoudelijk op de vraag die een deelnemer uit een team aan het andere team stelt, te reageren. Zo ontstaat er ruimte voor allerlei opvattingen die naast elkaar kunnen bestaan. Docenten Nederlands of Maatschappijleer van verschillende scholen begeleiden deze gesprekken. Dit is voor leerlingen een nuttige gesprekstechniek! Wie immers goed wil leren spreken, moet veel oefenen. Niet voor niets is spreekvaardigheid ook een vast domein binnen het vak Nederlands. En goede sprekers zijn vaak ook goede luisteraars. Bij het luisteren gaat het immers vaak mis, zo kunnen we dat op veel plaatsen zien.

Twee voorbeelden

Marjolijn van Heemstra leidde de dag in met een verhaal over de maan. Van wie is de maan eigenlijk? De Amerikanen hadden er in 1969 met Armstrong en Aldrin een vlag geplaatst. Volgens het ruimteverdrag uit 1967 is de maan gemeenschappelijk erfgoed van de mensheid. Geen enkel land, organisatie of individu kan de maan, of delen daarvan, in bezit nemen. Landen en organisaties kunnen echter wel afspraken maken over het gebruik van de maan voor wetenschappelijk onderzoek of het winnen van grondstoffen. Hoe zit dat echter in de toekomst?

Twee teams in codebat

Kristel Doreleijers, van het Meertens Instituut, bracht de volgende vraag in: Waarom zijn veel mensen bang voor taalverandering? De onderzoekende houding van de scholieren bracht ze verder met vragen als: Waarom verandert taal? Is dat erg? Waarom kan taalverandering soms tot hevige emoties leiden? En vergroten sociale media de taalkloof tussen generaties?

Afsluiting in het Parlement

Drijfpunt

Meer dan in een gewoon debat vielen er stiltes. De deelnemers kregen de tijd om een goede vervolgvraag te formuleren. Of ze mochten een joker inzetten voor hulp van een collega-teamlid. Ook niet alle vragen waren geoorloofd zoals: Wat vind je daarvan? Het gaat in een cobat niet om een eigen mening. Ook oplossingsgerichte vragen waren niet geoorloofd, omdat die als het ware wegbewegen van het probleem. Aan het einde van het cobat formuleerden beide teams een zogenaamd 'drijfpunt': een korte samenvatting van het gesprek waarbij hoop en vrees voor de toekomst werden uitgesproken, inclusief een 'pakkende' slotzin.

Foto's Hans van Doremalen

Tenslotte was er wél een winnaar. Het team dat uitblonk in helder, accuraat en constructief reageren op de stelling/vraag: Zijn wij wel dankbaar genoeg? Dit naar aanleiding van een verhaal over de Congolese grootouders van zanger/'spoken word artist' Eauxby in de goed gevulde zaal onderin het museum. Een nog mooiere afsluiting voor de scholieren vond uiteindelijk plaats in het museumcafé. ●

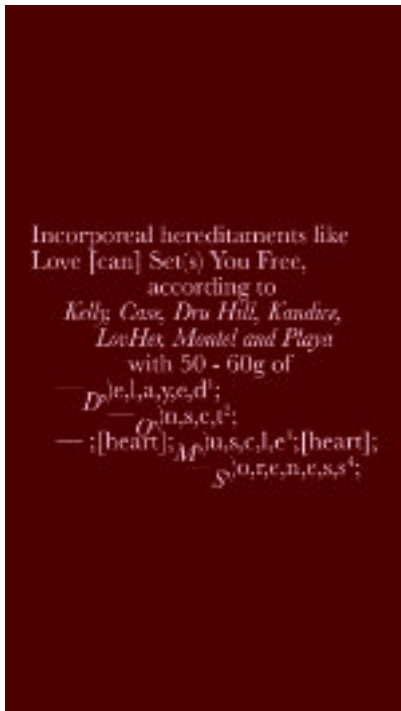
Hans van Doremalen

More 'cobate' than debate

The Van Abbe debate is the only tournament where students do not debate against each other but with each other about social, cultural, political, ethical and philosophical issues. This year the debate has experienced its seventh edition. A nice conclusion to the day finally took place in the museum café.

Spierpijn van het hart

Ima-Abasi Okon: over liefde, erfenis en het lichaam dat spreekt

Incorporeal hereditaments like Love...
Afbeelding Studio Lennarts en De Bruijn

Programmaboekje expositie
Foto Nelleke Slofstra

Soms voel je het pas later. Een dag, twee dagen na een plotselinge inspanning. Alsof het lichaam achteraf vertelt wat het op dat moment nog niet kon zeggen. In de sport heet dat DOMS: Delayed Onset Muscle Soreness, verlate spierpijn. Het stille natrillen van wat te zwaar was, te nieuw, te veel.

Ima-Abasi Okon maakt van deze lichamelijke term een tastbare gevoelswereld. In haar werk wordt spierpijn een manier om te spreken over affectie: over hoe liefde, verlies en herinnering met vertraging in het lichaam terechtkomen. Over een erfenis die niet tastbaar is, maar wel voelbaar.

Collectieve tijd

Stel je voor: je loopt een museumzaal binnen, en precies op dat moment begint de tijd opnieuw. Geen stopwatch die jouw persoonlijke prestatie meet, geen race naar het einde, geen individuele strijd tegen de klok. In plaats daarvan tikt er een gezamenlijke tijd, die synchroon loopt met het ritme van iedereen die met jou in die ruimte is. Het is een tijd die niet draait om het individu, maar om het collectief. Een tijd die uitnodigt om te vertragen, te verbinden en te voelen. Dit is de ervaring die Ima-Abasi Okon oproept in haar nieuwe tentoonstelling met de titel:

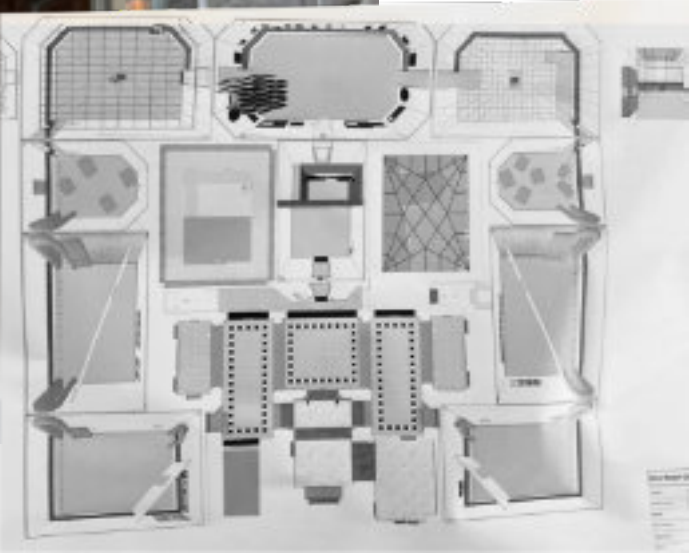
Incorporeal hereditaments like Love [can] Set(s) You Free, according to Kelly, Case, Dru Hill, Kandice, LovHer, Montel and Playa with 50 - 60g of D,)e,l,a,y,e,d1; O,)n,s,e,t2; ;

De tekst echoot het ritme van R&B en soul. De titel bevat namen van artiesten. Ze dragen herinneringen, stemmen, gebaren. Waarmee de kunstenaar lijkt te zeggen dat niet alles wat we erven of onthouden zichtbaar is. Soms is het een zinnetje, een stem, een gevoel onder de huid. Soms is het liefde. Soms spierpijn. En soms zijn ze één.

Okon, als kunstenaar werkzaam tussen Amsterdam en Londen, staat bekend om haar multidisciplinaire, fysieke installaties waarin concept en lichaam samenkomen. Haar werk daagt onze perceptie uit en vraagt ons kritisch na te denken over thema's als vooruitgang, controle en lichamelijkheid. Met deze tentoonstelling zet ze opnieuw een krachtig statement neer. Over tien zalen verspreid brengt ze oude en nieuwe werken samen tot een samenhangende, ruimtelijke ervaring die je meeneemt in een diepgaande reflectie op hoe we met onze lichamen en met elkaar omgaan.

Emotiespier

Een centraal motief is de psoas-spier; een diepe kernspier die het bekken, de rug en de benen verbindt. Ze speelt een cruciale rol in beweging, stabiliteit en balans, maar in Okons werk krijgt de psoas een symbolische lading: als opslagplaats van affectie, spanning en herinnering. Als emotiespier. Stress, trauma, verlangen. Allemaal kunnen ze zich vastzetten in deze spier. Het lichaam spreekt, maar dan vertraagd en uitgesteld. Als spierpijn van het hart.

In het Van Abbemuseum zijn hier twee zalen aan gewijd. In samenwerking met de Britse kunstenaar Cally Spooner ontwikkelde Okon het werk *Screen Test for the Psoas Muscle*. In dit werk heeft zij, samen met Spooner, de bestaande binnenmuren van twee museumzalen bewerkt met RAL 3033 semi-glanzende verf, witte emulsieverf en water. De verf is in horizontale, verticale en cirkelvormige bewegingen aangebracht; bewegingen waarmee je de psoas traint en activeert. Deze ingrepen veranderen de ruimte subtiel maar voelbaar, waardoor je je als bezoeker bewuster wordt van je eigen lichaam.

Werktekening
inrichting expositie
Weergave Benno
Hartjes

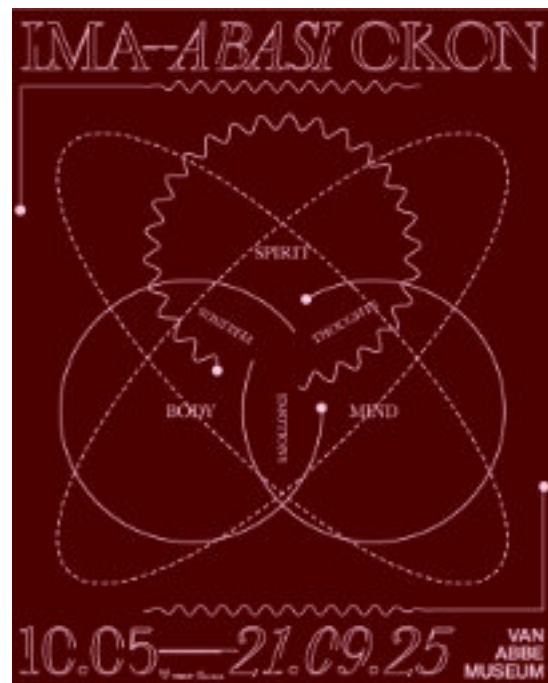
Ook elders in de tentoonstelling duikt de psoas op - bijvoorbeeld in een installatie met marathonmatten, die normaal gesproken individuele tijden registreren. In het museum resetten deze telkens wanneer iemand de ruimte betreedt. De focus verschuift van competitie naar gezamenlijkheid. Tijdsbeleving wordt collectief. Beweging wordt een vorm van verbondenheid, niet van prestatie.

Okon ontwierp dit werk speciaal voor het Van Abbemuseum. Het maakt deel uit van de *ASML Your Marathon Challenge*, waarbij deelnemers in de maanden vóór het marathonweekend op eigen tempo 41 kilometer afleggen; wandelend of hardlopend. De uitdaging is toegankelijk voor iedereen. Okons werk moedigt deelnemers aan om te vertrouwen op hun eigen capaciteiten. Zij omschrijft haar boodschap als een uitnodiging om stil te staan bij wat ons lichaam al weet, zonder dat we ons daar bewust van zijn.

Erfenissen van kolonialisme

Een diepere laag in de tentoonstelling is de kritische reflectie op het koloniale verleden en de blijvende impact daarvan op onze concepten van eigendom en lichaam. De titel van de tentoonstelling verwijst naar een juridisch begrip uit het Engelse *common law*: 'incorporeal hereditaments'; immateriële eigendomsrechten die overdraagbaar zijn, zoals het recht op toegang, gebruik of erfenis. Zulke abstracte juridische constructies zijn ooit gevormd binnen een koloniaal systeem. Okon onderzoekt hoe ze nog steeds invloed hebben op hoe we over lichamen en identiteiten denken.

Zij stelt vragen over de grenzen die worden getrokken - letterlijk en figuurlijk - rondom wie eigenaar

is van wat, en hoe deze afbakening van property verbonden is met koloniale geschiedenis en machtsstructuren. De tentoonstelling nodigt ons uit na te denken over hoe deze erfgoedlijnen doorwerken in onze relatie tot ons eigen lichaam en onze collectieve geschiedenis. Hoe kunnen we ruimte creëren voor nieuwe manieren van bezit en verbondenheid, die niet gebaseerd zijn op uitsluiting en dominantie? Met deze thematiek plaatst *Incorporeal hereditaments like Love [can] Set(s) You Free* zich in een bredere dialoog over erfgoed, recht en de fysieke en symbolische erfenissen van kolonialisme.

Een pas op de plaats

Met haar installaties zet Okon zich in een rijke traditie van kunstenaars die het Van Abbemuseum eerder een podium bood voor vernieuwende, urgente perspectieven. Haar werk beweegt zich tussen het conceptuele en het lichamelijke. Het vraagt niet alleen om kijken, maar om voelen en ervaren. Het nodigt bezoekers uit om zich bewust te worden van de vaak onzichtbare spanningen die ons lichaam vasthoudt, en hoe deze spanningen verweven zijn met onze emoties en ons sociaal-maatschappelijk leven.

In de wereld van vandaag, waarin technologie en snelheid vaak de boventoon voeren, is Okons werk een uitnodiging om een pas op de plaats te maken. Om niet alleen vooruit te rennen, maar stil te staan, te vertragen en te luisteren naar wat ons lichaam ons vertelt. Deze vertraging is geen stilstand, maar een bewuste beweging naar verbondenheid en aandacht.

De tentoonstelling reflecteert daarmee ook op bredere maatschappelijke thema's. Hoe gaan we om met druk en stress? Hoe kunnen we meer ruimte maken voor het lichaam in een wereld die vooral draait om het mentale en het digitale? En hoe kunnen we gezamenlijk een nieuw ritme vinden dat minder competitief is en meer verbonden?

De fysieke ruimte van het Van Abbemuseum wordt zo een plek waar kunst, lichaam en tijd samenvloeien. Een plek waar het verhaal van de psoas, de emotiespier, voelbaar wordt gemaakt en ons uitdaagt om het lichaam serieus te nemen als bron van kennis en verbinding.

Met *Incorporeal hereditaments like Love [can] Set(s) You Free* toont Ima-Abasi Okon hoe hedendaagse kunst een urgente dialoog kan openen over de verhouding tussen lichaam, geest en maatschappij. Haar werk raakt aan het persoonlijke én het collectieve, aan het fysieke én het symbolische. Het laat zien dat de grootste beweging soms die van vertragen is en dat juist in die vertraging nieuwe vrijheden schuilen. ●

Nelleke Slofstra

Solo exhibition

Ima-Abasi Okon shows how contemporary art can open an urgent dialogue about the relationship between body, mind and society. Her work touches on the personal and the collective, the physical and the symbolic. It shows that sometimes the greatest movement is that of slowing down – and that it is precisely in this slowing down that new freedoms lie.

DER KINDEREN
HOVENIERS

Prachtige, inspirerende tuinen waarvan je kunt genieten

www.derkinderenhoveniers.nl

AANNEMERSBEDRIJF

VAN RIJSWIJCK

Nieuwbouw | Verbouw | Renovatie | Onderhoud

vanrijswijck.nl

BEDRIJFS LOCATIES

AANDACHT VOOR DESIGN EN PERSOONLIJKE TOUCH MET EEN FLINKE DOSIS PLEZIER!

Q is van mening dat een nieuwe locatie moet zitten als een maatpak. Niet te groot, zeker niet te klein, maar met ambitie. Geheel naar eigen wens en idee, passend bij uw corporate identity. Q adviseert met lef en denkt "out of the box". Q neemt verantwoording, kijkt kritisch mee maar vooral anticiperend vooruit en dwingt zaken af. Als echte kenner van de regio hebben wij up-to-date expertise van de vraag en het aanbod van geschikte bedrijfslocaties in de regio Eindhoven. Q is hier thuis, geboren en getogen, ondernemers en beleggers weten ons keer op keer te vinden. Daarom hebben we op elke zoekvraag een antwoord, met plezier!

Korte lijnen, persoonlijke touch, positieve energie en altijd verrassend. Dat is Q!

TE HUUR
TE KOOP

KANTOORRUIMTEN

BEDRIJFSRUIMTEN

BELEGGINGEN

A. Stratumsedijk 17 - 5611 NA Eindhoven **T.** 040 – 212 22 12
E. info@q-bedrijfslocaties.nl **W.** www.q-bedrijfslocaties.nl

Het museum als levend organisme

Zippora Elders, senior curator

Sinds oktober 2024 werkt Zippora Elders bij het Van Abbemuseum. Wat is haar achtergrond, haar motivatie om te kiezen voor deze functie waarvoor ze naar Eindhoven kwam én hoe ziet zij de rol van ons museum?

Kun je iets vertellen over je achtergrond en hoe je geïnteresseerd raakte in een functie bij het Van Abbemuseum?

Ik ben geboren in Nijmegen, studeerde kunstgeschiedenis, met bestuurskunde en filosofie en deed de masterspecialisatie: museumconservator (Engels: ‘curator’). Ik werkte toen al, vooral als redacteur en organisator. Mijn loopbaan als curator startte bij het Stedelijk Museum Amsterdam. Na functies bij verschillende nationale en internationale kunst- en cultuurstellingen zoals Foam, het Sandberg Instituut en adviseur van het Mondriaanfonds, was ik ruim zes jaar directeur van Kunstfort bij Vijfhuizen en daarna hoofdcurator en afdelingsmanager van het artistieke team bij Gropius Bau in Berlijn, de stad waar ik sinds 2019 woon. Deze kunsthal, oorspronkelijk gerelateerd aan kunstnijverheid, is nu een van de meest bezochte instituten voor hedendaagse kunst in Europa. Ik vind internationaal werken leuk en verrijkend, maar Charles Esche, en het prachtige werk van het team, overtuigden mij om weer in Nederland te werken.

Zippora bij de zuil met namen
Foto Lisette Almering

Vanwaar je keuze voor curatorschap bij het Van Abbemuseum?

Het museum loopt inhoudelijk voorop vanwege de vooruitstrevende benadering van museaal werk. Men maakt actuele keuzes voor signalerende wisseltentoonstellingen; de vaste collectie wordt actueel en toegankelijk gepresenteerd en zorgvuldig uitgebreid. Bovendien spreken het internationale karakter en de ligging in het dynamische Eindhoven mij aan. De Nederlandse culturele sector staat onder druk vanwege recente bezuinigingen en negatieve framing. Eindhoven, een unieke stad, groeit, is politiek, economisch en sociaal boeiend. De stad bevindt zich in een enerverende fase gezien de ontwikkelingen rondom design en technologie. Één andere museum-directeur is een nieuw kansrijk avontuur.

Kortom: het was een inhoudelijk fijne landing in een bij mens, planeet en maatschappij betrokken museumteam in Nederland, het land waar ik opgroeide. Het vertrek van directeur Esche kwam als een verrassing. Wij verkeren als museumteam voorlopig in een transitiefase. Ik verheug mij op samenwerking met de nieuwe directeur Defne Ayas; wij kennen elkaar uit Berlijn.

Hoe beschouw je de huidige rol van ons museum?

Het museum heeft een zorg en verantwoordelijkheid tegenover het publiek. Die publieke, aan overheid gerelateerde, museumrol is complex. Eraan meewerken, erop reflecteren, overwogen artistieke praktijken brengen, verbanden leggen en verschillende emoties opwekken, de status quo en het genormaliseerde uitdagen, is eervol. Het museum is een levend organisme: maatschappelijk betrokken, actueel, inclusief, internationaal, het leven bespiegelend tijdens wijdverspreide onzekerheden - ecologische afbraak, onderdrukking, oorlogen en genocide.

Waar werk je momenteel aan?

Mijn eerste grote tentoonstelling is *Positions # 9*, een serie over positioneringen van kunstenaars en actuele kunsttendenzen. In deze laatste editie spiegel ik het moment waarin het museum en de omgeving zitten: verandering en transformatie.

Ketuta Alexi-Meskhishvili en Zippora Elders voor *making food out of sunlight* in Het Oog, gemaakt op 9 april 2025 met Ketuta's analoge camera, de kern van haar fotografische praktijk

Beweging – letterlijk, politiek/maatschappelijk, ecologisch etc. – vormt de kern. Momenteel lijkt beweging moeilijk, mensen verstijven en ik ga beweging aanmoedigen; gevoelsmatig en lichamelijk bewegen, een beweging starten of je erbij aansluiten. Geluid, voorstellingen, manifesteren, beweging en dans horen daarbij. De werktitel luidt: *Desire – Stage – Change* ofwel verlangen, op scène zetten, veranderen.

Eerder werkte ik aan de installatie van Het Oog. Het kunstwerk *making food out of sunlight* van Ketuta Alexi-Meskhishvili bestaat uit een grote print in zigzagvorm van dye-sublimatieprints op aluminium, gebaseerd op analoge fotografie. Sublimatieprint is een druktechniek waarbij inkt door warmte in het materiaal dringt; kleuren verschijnen helder en fris. Je benadert sterk de originele voorstelling van het beeld.”

Voor Ketuta is het een vorm van verzet; ze reflecteert op de kracht van beeld en herinnering tijdens onderdrukking. De tulpen symboliseren solidariteit en fragiliteit, het fragiele van bijvoorbeeld vrede. De installatie verwijst naar de huidige en historische situatie in Georgië, haar geboortegrond, en de hernieuwde dreiging vanuit de Russische Federatie, refererend aan 1989 toen het Sovjetleger een vreedzaam protest voor onafhankelijkheid bloederig stopte. Thans werkt Zippora aan toevoegingen bijvoorbeeld plaatsing van visueel of conceptueel verwante collectiewerken.

Wat is momenteel jouw favoriete kunstwerk op zaal?

Dat is lastig want ik heb er diverse. Ik kies voor een zuil met namen van enkele mensen van wie bekend is dat zij verzet pleegden tegen de Nederlandse onderdrukking en leugenachtige tewerkstelling op de tabaksplantage in Deli op Sumatra, waar Henri van Abbe onder meer zijn rijkdom vergaarde. Neem eens een kijkje in de kelder van de nieuwbouw bij *Verborgen Verbanden*, gemaakt door Bibi de Vries, Reggie Baay en collega Vivian Vasilda Heyms, waar in aanvulling op de collectiepresentatie *Dwarsverbanden* meer over het koloniale verleden te zien is. Deze leerzame geschiedenisles past in een museum uit respect voor degenen op wier werk dit museum gebouwd is. Het biedt herkenning voor groepen met een dergelijk aandacht verdienend verleden.

Positions #9 start in januari 2026. Zippora, we komen voor een volgend artikel in KwArts bij jou terug. Voor nu bedankt voor dit interview en succes als senior curator. ●

Lisette Almering

Introduction of Zippora

After an international career Zippora started as senior curator in October 2024 in our museum. She considers the museum as a living organism: socially engaged, topical, inclusive, international, reflecting on life during widespread uncertainties. Her first exhibition will be *Positions #9; Desire- Stage - Change* is the provisional title while movement is the core.

Wroeten in het leven

Mail-art project *Laagvliegers* van Ignace Schretlen

Gedreven en veelzijdig

Gewezen huisarts Ignace Schretlen, geboren in 1952 te Nijmegen, kan niet stilzitten en heeft zijn leven lang sterk de behoefte gehad om zich literair/creatief/artistiek – vanuit een innerlijke gedrevenheid – te uiten. Hij schrijft teksten voor boeken en artikelen, blogs, liedjes, gedichten, leest ook veel en vindt nog tijd om te tekenen, te schilderen en te fotograferen. Een lange reeks projecten kunnen de revue passeren, maar enkele wapenfeiten wil ik hier kort noemen. Zo heeft hij vanwege zijn gedegen kennis van het Franse chanson radioprogramma's hierover gemaakt. Met zijn boek *Anatomie van het gevoel* onder het pseudoniem Alexander van Es zet hij de medische wereld te kijk. Zijn publicaties over apen- en kindertekeningen, gebaseerd op zijn eigen verzamelingen, zijn baanbrekend. De kruisweg als metafoor van menselijk lijden heeft hij uitgewerkt in series iconografisch ongebruikelijk vormgegeven kruiswegen en na schenking van zijn kruiswegcollecties aan de Radboud Universiteit verschijnt als afsluiting (en hoogtepunt) het boek *Lijden. Eigentijdse visies op de kruisweg en het laatste avondmaal* (2023).

Laagvliegers

In 2013 begint hij als een logisch vervolg op zijn creatieve werkwijzen met het Mail-art project *Laagvliegers*. Schretlens manier van strikt filosofisch denken en kijken naar het alledaagse leven om zich heen krijgen hun neerslag in door hemzelf ontworpen kaarten met beeld en/of tekst, enveloppen met tekststickers, stempels, postzegels en posters. Inmiddels meer dan 600 specimina in kleine oplagen.

De wereld van wetten, regeltjes, maniertjes, handelingen, uitdrukkingen, machtsvertoon etc. neemt hij in woord en beeld op de korrel. Hij doet dat associatief, humoristisch, spitsvondig, zelfkritisch, cynisch, weemoedig, maatschappijkritisch enz. Hij stelt de menselijke existentie van wel of niet bestaan, de alom aanwezige huichelarij aan de kaak, waarbij zijn katholieke opvoeding over God, bijbel en kerk als instituut meer dan eens doorklinkt. Hij wil onbekende, verdrukte, vergeten en naamloze mensen betekenis c.q. een rol in zijn project geven, want ieder mens is de moeite waard om gezien en gehoord te worden. Zo stuurt hij de envelop 'vergeten zijn blijft een vorm van zijn', waarin een originele Feldpostkarte uit 1918 zit als 'laatste resterende levensteken van een wellicht al vergeten mens'. Impliciet is de boodschap: om te kunnen leven moeten we vergeten, maar het is goed om bij het verleden en wat gebeurd is, soms stil te staan.

Eigenzinnige aanpak

Door beeldelementen te wijzigen, te manipuleren, als collage te verwerken, bijvoorbeeld van Dirk Bouts of Vincent van Gogh gemodificeerd met gesloten ogen, worden de teksten versterkt. Teksten, veelal slogans en leuzen, zijn taalvaardig geformuleerd of geciteerd en de beelden zijn met zorg gekozen en verwerkt in een eigenzinnige, grafische compositie, aantrekkelijk maar vaak confronterend.

Rafelrandjes

De gedrukte *Laagvliegers* komen voort uit plotselinge invallen, gedachtecronkels of observaties van Ignace. Kwesties die vragen bij hem oproepen of die aan de orde gesteld moeten worden. Door ze te signaleren en te benoemen worden ze gerelativeerd en genivelleerd om het leven leefbaar te houden. Tevens draagt het bij om zich bewust te worden van het gewone alledaagse,

eventuele dramatiek en rafelrandjes in het leven. Daarbij gaat hij niets uit de weg, actuele vraagstukken over bijvoorbeeld abortus, euthanasie, egocentrisme, intimidatie, machtsmisbruik, consumptisme snijdt hij evenzeer aan. De Rijksoverheid en het Koningshuis moeten het nogal eens ontgelden. Uiteindelijk wordt de mens vaak niet gezien, wordt er geen rekening mee gehouden en telt die niet mee.

Foto's Peter Thoben

Noodgedwongen einde

Het project *Laagvliegers* dat hij voor zichzelf moest maken, groeit hem van tijd tot tijd boven het hoofd zowel organisatorisch als financieel, zodat hij in 2019 aankondigde, dat het project zou stoppen. Inmiddels geeft hij alweer zes jaar lang daar een vervolg aan, maar nu denkt hij *Laagvliegers* echt te moeten stoppen, omdat het voor hem niet langer mogelijk is om zijn project te financieren, nu zijn betaalde blogs in frequentie teruggedraaid zijn. Vanuit zijn kritiek op de commerciële exploitatie van kunst heeft hij zijn project nooit te gelde willen maken.

Het project *Laagvliegers* heb ik van nabij meegemaakt en heb steeds alle onregelmatig verschenen uitgaven mogen ontvangen, wanneer ze door PostNL werden bezorgd, want daarmee is het meer dan eens misgegaan; wanneer geadresseerde niet direct leesbaar was, de zelfontworpen postzegel niet een 'officiële' frankerwaarde had of onderweg het poststuk vanwege het opvallende, afwijkende karakter 'verloren' ging, misschien wel 'gestolen' werd. Deze herhaalde tegenslagen hebben overigens geen rem op het project kunnen zetten.

In museaal bezit

Het is onmogelijk een totaalbeeld van het project met al zijn invalshoeken en verschijningsvormen te geven. Je probeert erover te schrijven, maar je moet de afzonderlijke kaarten zien. Filatelistische kringen hebben sinds kort grote interesse in de postzegels. Naar het Van Abbemuseum, evenals naar het Stedelijk Museum te Amsterdam, heeft Ignace trouw alle edities van *Laagvliegers* opgestuurd, zodat die aanwezig moeten zijn na acceptatie ervan door directeur Charles Esche. Om inzicht in de omvang en kwaliteit van het project te krijgen zou een tentoonstelling van het kunstproject *Laagvliegers* een goede oplossing zijn om helder te maken wat het in totaliteit behelst en hoe de universele, diepere waarden van de tijdgeest hierin doorklinken. In die zin is het geen klassiek Mail-art project. Onder de indruk van het kunstproject *Laagvliegers* van Ignace Schretlen heeft zijn vriend Frank Schaapsmeeders slechts in enkele exemplaren een overzichtsboek samengesteld (2020). Een bijzonder gelaagd kunstproject van een bewust kritisch levende en werkende mens. Een levenswerk. ●

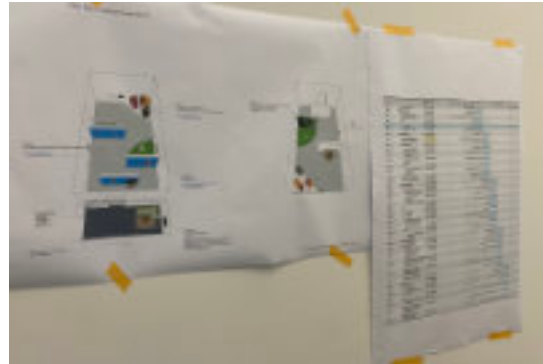
Peter Thoben

Mail-art

Ignace Schretlen is a multifaceted artist: writes books and poems, draws, paints, and takes photographs. In 2013, he began his mail art project, *Laagvliegers* (*Low Flyers*). He incorporates his philosophical and critical thoughts into self-designed cards and envelopes with text stickers, stamps, and postage stamps. All his creations are held by the Van Abbemuseum.

Een dienstbaar beroep

Zicht op het werk van Benno Hartjes

Opbouw expositie Homecoming van Alien Mag

Benno Hartjes is een van de medewerkers van de afdeling Productie en Presentatie van het museum. Hij is van begin tot eind medeverantwoordelijk voor het tot stand brengen van exposities. Dat betekent samenwerken met vele collega's, maar vooral met de kunstenaars zelf.

Het Van Abbemuseum heeft een grote schare aan medewerkers in dienst. Velen zijn zichtbaar in het museum, anderen werken veelal op de achtergrond. Een van hen is Benno Hartjes van de afdeling Productie en Presentatie. Als ik hem voor het eerst ontmoet komt hij net van het dak van het gebouw, met een grote waterpas in zijn handen. De installatie *Turn Panic into Magic* van Erwin Thomasse moet teruggeplaatst worden en daar moesten wat metingen voor plaatsvinden. Dat gaat altijd in samenwerking met een

extern constructiebureau dat alvast sterkteberekeningen heeft uitgevoerd. Het werk moet immers weer en wind doorstaan.

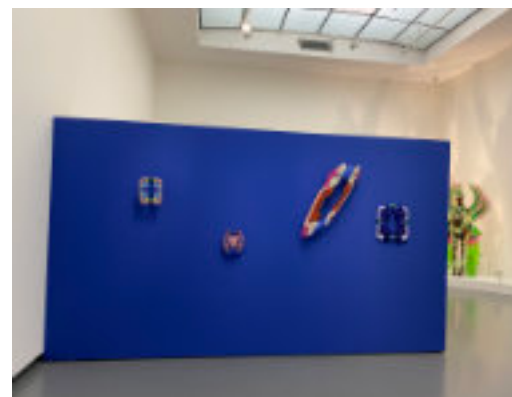
We klimmen naar de werkkamer van Benno, helemaal bovenin het kantoor aan de Stratumseindijk. Daar staat een computer met een enorm beeldscherm waar hij driedimensionale tekeningen kan maken die gebruikt gaan worden om de zalen, vaak samen met de kunstenaars, in te kunnen gaan richten. Benno heeft de Design Academy in Eindhoven afgerond en is na freelance werk, onder andere voor het Van Abbemuseum, sinds enkele jaren in dienst van het museum zelf. Het werk is heel gevarieerd en hij werkt met vele collega's samen, van curatoren tot technici en tijdens dat werk moet hij zich vooral dienstbaar opstellen: vooral rekening houden met datgene wat de kunstenaar wil. En je eigen design-achtergrond niet laten gelden.

Op de tweede verdieping is in de week voorafgaand aan 28 juni de expositie *Homecoming* ingericht voor het online platform Alien Mag. Het is een expositie van vijf kunstenaars die willen laten zien wat 'thuis' voor hen betekent. Elk onderdeel van de ruimte is door Benno voorzien van werktekeningen, aan de hand waarvan allerlei technici, curatoren en de kunstenaars zelf, de ruimte en vooral de tijd nemen om de zaal in te richten. Aan alles is gedacht, zelfs de slappe werken van doek en kralen kunnen worden opgehangen aan vooraf in de kleurstijl van de wanden gemaakte stukjes rondhout die aan de wand bevestigd kunnen worden. Het werken aan de opbouw van zo'n expositie geeft rust. Er wordt door iedereen goed naar elkaar geluisterd en veel respect getoond voor ideeën die soms anders kunnen zijn. Het plaatsen van de kunstwerken komt neer op passen en meten, maar ook op gevoel. En brengt dat 'gevoel' Benno weleens in conflict met wat de kunstenaar of curator wil? Benno kan zich in ieder geval gemakkelijk aanpassen aan de ander. Hij verheugt zich ook op de toekomst. Van Abbe zal zich wat meer gaan richten op 'design'. Hij kijkt ernaar uit! ●

Behind the scenes

Benno Hartjes is a member of the museum's Production and Presentation department. He is co-responsible for the creation of exhibitions from start to finish. This means collaborating with many colleagues, but especially with the artists themselves.

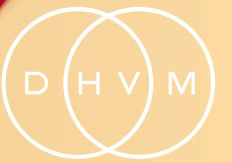
Hans van Doremalen

Benno Hartjes (links) en Larissa Schepers (rechts)

DHVM verstaat de vastgoedkunst

De grootste onafhankelijke vastgoedbeheerder en trotse partner van de Vrienden Van Abbemuseum.

VASTGOED MANAGEMENT

Onafhankelijk de grootste
www.dhvm.eu

SCHÄFER
NOTARISSEN

Wij zijn er voor jou.

Gashouder 36E
5613 CR, **Eindhoven**

Park 34-36
5671 GA, **Nuenen**

Maak een afspraak via 040 - 2 660 660 | info@notarisnodig.nl | www.notarisnodig.nl

Smoke (2016)

Een film van Roy Villevoye

Junidagen

'My brother, where are you, I thought you was alive, but you are dead. I can see the red flowers, oh father, oh mother, I can see again, this was joyful but you started to cry.'

Dit zijn de dagen van Poetry International, waar dichters vanuit de hele wereld bij elkaar komen. Om voor te lezen, te luisteren, te vertalen en vriendschappen voor het leven te sluiten. Op zo'n Junidag zit ik op een bank bij de videofilm van Roy Villevoye: *Smoke* in het Van Abbemuseum. Ik zie en hoor een zwarte man, nog niet oud, wel blind. Hij staat aan de oever van een rivier in het regenwoud. Hij smeekt luid iets af aan god of goden of voorouders. Hij roept zijn woorden in de ruimte, over het water, naar de hemel of is het de aarde? Hij is als een dichter zonder vaderland. Op Poetry International zou het publiek doodstil naar hem luisteren en hem met applaus omarmen.

In het regenwoud

'I was born as a healthy person. It started when my father and mother set a fish trap, I was eight years old. My father climbed on an iron ladder, there was a nest of a red bird with chicks, many chicks he took out, one was lost, my mother was looking for it, but she could not find it. We went to the canoe, the trunk was very steep, I felt down and the mud came in my eyes, my eyes were ill. The bishop nursed me all the time.'

Stills uit de film *Smoke* (2016) van Roy Villevoye in expositie *Dwarsverbanden* Collectie Van Abbemuseum Schenking kunstenaar Foto's Nelleke Slofstra

De steel van een palmbiad

Na een succesvolle carrière als schilder in de tweede helft van de jaren 80, begint Roy Villevoye (1960 Maastricht) een nieuwe richting te volgen. Vanaf 1992 reist hij regelmatig buiten Europa, meestal naar Papoea Nieuw-Guinea (het voormalig Nederlands Nieuw-Guinea). Hij raakt bevriend met enkele Asmat uit de Indonesische provincie Papoea, een van de weinige volkeren die nog traditionele jagers zijn. Een van hen is zijn goede vriend Ndo, die als kind blind raakte.

Villevoye: 'Ik heb een schilderij nooit als een venster op de werkelijkheid gezien. Ik maakte foto's waar ik bij wilde zijn, waar ik middenin stond. Ik hoefde het schilderen niet meer te saboteren, ik had een nieuwe uitweg gevonden'.

De band die hij geleidelijk opbouwt en in fotoboeken en films vastlegt, is voor hem van grote betekenis. Zijn werk is een pleidooi om elkaars aanwezigheid ten diepste te delen.

Het wit, het zwart en het rood

Er is een opname waar vijf Papoea's op staan. De frontale presentatie lijkt op de vroegere foto's uit de missietijd. Het vijftal houdt zelfbewust drie grote vellen papier vast in kleuren van de Europese reproductiekunst: magenta, cyaan en geel. Daarboven, kleiner, op een karton, de drie kleuren van de Papoea's: wit, zwart, oranje-rood. De kleuren waarmee zij zichzelf en hun houten schilden, de beelden van hun voorouders en de voorstaven van hun prauwen beschilderen.

Het wit verkrijgen zij door schelpen te verbranden, het zwart winnen zij uit de as van de steel van

het palmbiad en het rood door de aarde te verbranden. Indirect refereert Villevoye aan het rood, geel en blauw van Mondriaan.

'I saw everything! I was in Holland or Germany. I saw flowers, I saw shops, I saw trams and taxis, I saw the market, hospitals, bicycles, everything is very good here. I wish that I could stay here.'

De operatie

In 2010 gaat een langgekoesterde wens van Ndo in vervulling: een oogoperatie in Europa. Roy Villevoye volgt hem met zijn camera. *Smoke* zal zijn meest persoonlijke film worden over zijn band met de Asmat. Ndo vertrekt met zijn neef Omomá. Is het naar Duitsland of Nederland? Ndo weet het niet zeker. Hij heeft hoge verwachtingen van de westerse medische hulp. Omomá heeft haast, hij hakt als een bezetene aan een voorouderbeeld in een schuur, ergens in Nederland. Omomá's beelden maken de overgang mogelijk van het leven naar de wereld van de geesten. Ndo zit erbij en rookt onafgebroken. Zijn neef is vooral blij als hij een kettingzaag bemachtigt. Hij wil een huis bouwen voor Ndo. Hij wil versneld terug naar huis; het beeld gaat mee. Bij terugkomst blijkt Omomá ziek en hij sterft korte tijd later. Ndo wrijft in zijn zere ogen. Hij ziet steeds minder. Hij is teleurgesteld dat hij niet echt genezen is.

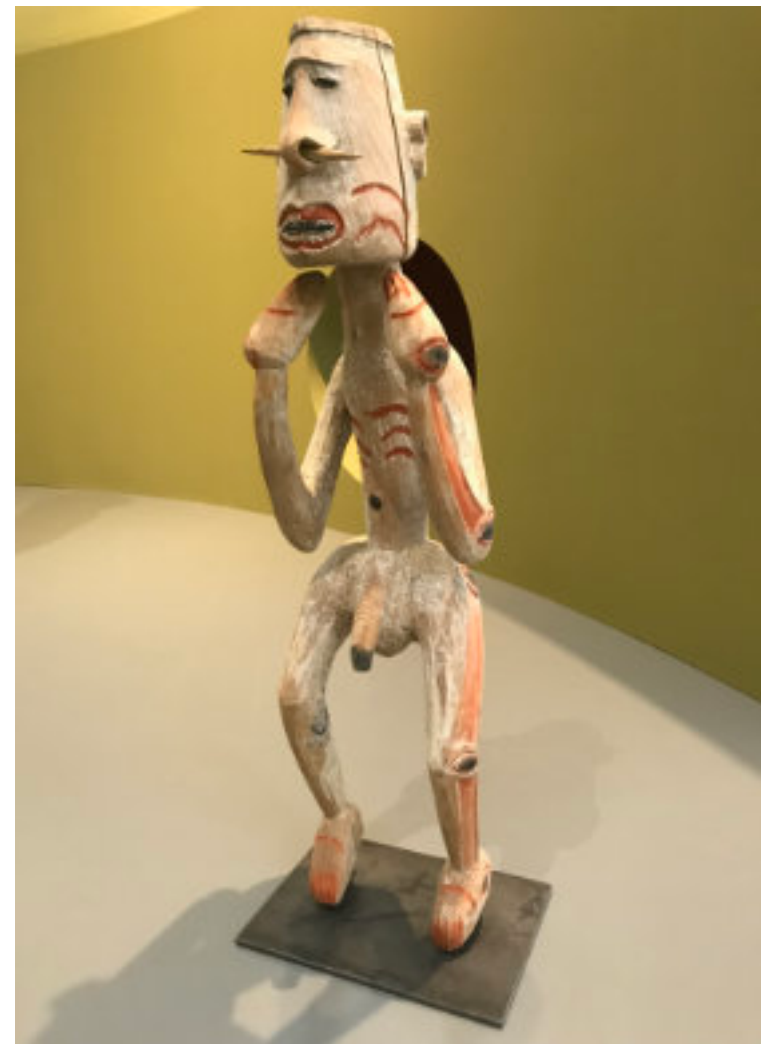
'Oh my brother, where are you? You cried. You were always with me, it was always good. I am guilty, I was smoking, the smoke came in my eyes. I put water on my head. The doctor said: no water upon your head. Oh, my brother, where are you? Smoke is in my eyes, smoke is in my house, I'm going worse.'

'Ik zal je vertellen wat ik zie'

Langzaam maar zeker aanvaardt Ndo zijn lot. Hij heeft een rol in de Asmat-samenleving. Hij wordt een ziener. Hij bezingt de lotgevallen van zijn stam. Ndo wordt geaccepteerd door zijn gemeenschap. Hij heeft ook een status aparte omdat het licht in zijn ogen is weggenomen door demonen die zich onderdeel hebben gemaakt van zijn lichaam.

Roy Villevoye heeft op een blinde muur tegenover de Domtoren in Utrecht, een levensgrote foto geplaatst van een voorouderschild van de Asmat. Zo is hij dichtbij. En zo spreekt zijn vriend Ndo: 'Ik zal je vertellen, wat ik zie'. ●

Hannie Groen

Rodan Omomá *Voorouderbeeld* (2010), gemaakt in Almere Bruikleen Roy Villevoye en Fransje Killaars

Smoke (2016)

Artist Roy Villevoye maintains friendly ties with the Asmat, a people in Papua, Indonesia. He made a deeply personal film, *Smoke*, about Ndo, who went blind at a young age. An eye operation in Germany that Ndo had hoped for proved unsuccessful. Afterward, he began performing his rituals as a seer.

Interview met en vriend

Karin Overdijk

Karin maakt sinds 2019 deel uit van het bestuur van onze vereniging, is lid van de werkgroep Vriendensalon en Promotor van het Van Abbemuseum. Maar niet alleen voor het museum is ze actief in Eindhoven, ook voor het Parktheater als lid van de Raad van Commissarissen. Wie is deze Vriendin die in allerlei bestuurlijke 'clubjes' zit?

Karin Overdijk
Foto Jan Verheugt

Hoe ben je met kunst in aanraking gekomen?

Binnen het gezin waarin ik opgroeide, was kunst geen belangrijk onderwerp. We gingen soms naar de schouwburg en op vakanties naar culturele bezienswaardigheden, maar daar bleef het ongeveer bij. Dat veranderde tijdens mijn studie Architectonisch en Stedenbouwkundig Ontwerpen aan de faculteit Bouwkunde van de Technische Universiteit Eindhoven. Daar was uiteraard veel aandacht voor vormgeving en vormtaal en heb ik onder andere colleges Kunstgeschiedenis gevolgd van oud-Van Abbedirecteur Jean Leering die als docent/professor verbonden was aan de faculteit.

Na mijn studie kon ik blijven werken aan de TU/e, eerst als docent Vrouwenstudies en later als hoofd Vastgoed. In die laatste periode was ik ook voorzitter van de kunst- en van de grafiek-commissie en had te maken met de toepassing van de 1% regeling beeldende kunst bij openbare gebouwen. Verrassend genoeg was er bij mijn volgende baan bij het installatiebedrijf Burgers Ergon ook veel belangstelling voor kunst. Op deze manier ben ik tijdens mijn werkzame leven volop met kunst in aanraking gekomen. En kunst verrijkte daardoor mijn leven.

En heb je die belangstelling op je kinderen overgedragen?

Ik ben bang van niet. Maar nu heb ik mijn hoop gevestigd op de kleinkinderen, haha.

Wat vind je bijzondere aan het Van Abbemuseum?

Vooropgesteld, ik vind de kunst van het museum interessant, ook al moet ik bekennen dat die kunst niet altijd makkelijk is. Maar het is niet erg om er een beetje moeite voor te moeten doen. En zodoende leer ik nog steeds.

Voor mij is de voortrekkersrol interessant die het museum vervult op het gebied van diversiteit en inclusiviteit. Dan gaat het bij mij speciaal om kunst gemaakt door vrouwen. In heel wat musea zijn werken van vrouwelijke kunstenaars in de minderheid of, nog erger, nauwelijks aanwezig. En dat vind ik vreemd: vrouwen maken immers de helft van de mensheid uit.

Tot slot, heb je nog een oproep aan de Vrienden?

De maandelijkse Vriendensalons zijn echt een bezoekje waard! Er wordt een breed scala aan interessante onderwerpen gepresenteerd met inspirerende sprekers. Het is leuk om bij de organisatie ervan betrokken te zijn. En ik zou zeggen: kom vooral eens langs! Mocht je namen weten van potentiële sprekers: we houden ons van harte aanbevolen. ●

Jan Verheugt

The interest in art

Karin Overdijk, a board member of the Friends Association, didn't develop an interest in art at home. She came into close contact with art during her working life. Now, art is an important theme in her life.

50 JAAR GASTVRIJ

Vijftig jaar van gastvrijheid en onvergetelijke momenten! Een halve eeuw waarin Van der Valk Hotel Eindhoven warmte, comfort en onvergetelijke ervaringen heeft gecreëerd samen met onze gewaardeerde gasten.

"Vijftig jaar van toewijding aan gastvrijheid, tijdloze elegantie en onvergetelijke ervaringen hebben ons gebracht tot waar we nu staan."

Van der Valk Hotel Eindhoven blikst met trots terug op vijftig jaar gastvrijheid. Het jaar 2024 staat in het teken van feest, dat gevierd wordt met echte Valk klassiekers. Gewijd aan het vijftigjarig jubileum verrast Hotel Eindhoven haar gasten dit jaar met een blik terug in de tijd. Het jubileum is niet alleen een viering van het verleden, maar ook een belofte voor de toekomst.

Een blik terug in de tijd

Stap in de geschiedenis van Hotel Eindhoven met de exclusieve jubileum audiotour & podcasts. Een meeslepende reis door 50 jaar pure gastvrijheid en kijkje achter de schermen!

Feestelijk overnachten

Jubileum Arrangement- Genieten van een comfortabele overnachting, '50 jaar' 3-gangendiner en een fantastische Toekan welcomscocktail!

Een culinair verleden

Stap binnen in een wereld van ongeëvenaarde elegantie en culinaire verfijning met het klassieke diner-en brunchbuffet in Restaurant Het Buffet, waar verfijnde smaken van de afgelopen eeuw samenkomen. Geniet van oude bekende gerechten en sluit uiteraard af met de smaken van appelmoes en kers of kom genieten van het 50 jaar 3-gangen dinermenu in Brasserie Martinus. Oude klassieke gerechten van Hotel Eindhoven zijn terug van weggeweest!

VAN DER VALK
HOTEL EINDHOVEN

Bekijk voor meer informatie op
<https://www.hoteleindhoven.nl/50-jaar>

Niet om op te zitten (14)

Pepe Heykoop, *Skin Collection Chair* (2011)

Gedreven door de oorsprong van de natuur, geleid door serendipiteit.'

Het designmeubel, overgenomen uit de verzameling van Lidewij Edelkoort, is een samengestelde stoel (houten rugleuning van boerenstoel incl. armleuningen, op draaibare bureaustoelonderstel), op kunststofzwenkwielen, patchwork van afgedankte leersnippers, met de afmeting 125,5 x 60 x 57 cm.

De objecten in de *Skin Collection* zijn gemaakt door stukjes en beetjes van verweesde meubels opnieuw te combineren en ze een nieuw jasje te geven, een nieuwe huid, gemaakt van overgebleven leer. Samen vormen deze objecten een vreemde organische familie.

Pepe Heykoop (1984) studeerde aan de Design Academy Eindhoven en startte in 2008 zijn eigen ontwerpstudio in Amsterdam. Pepe laat zich inspireren door het aanpassingsvermogen en de natuurlijke cycli van de natuur. Toeval en serendipiteit ("vinden zonder zoeken") in plaats van planning of ontwerp leiden tot verrassende resultaten. Door deze kenmerken te vertalen naar zijn eigen ontwerpproces creëert hij unieke, handgemaakte objecten die hun eigen verhaal vertellen. Zijn ontwerpen komen niet uit zijn hoofd of van de tekentafel, maar ontstaan door toevallige ontmoetingen met objecten, materialen of technieken, maar ook door vallen en opstaan.

Afgekeurde dierenhuiden en restjes hout worden omgetoverd tot nieuwe meubels. De onvoorspelbare glazen bollen uit de pijp van een glasblazer leveren spectaculaire lichtfeesten op. Zeep en inkt werken samen om blijvende afdraken van kortstondige bubbels achter te laten.

Een handgemaakte machine met een eigen wil maakt tekeningen die geen mens zou kunnen bedenken. (Kijk op www.pepeheykoop.nl voor meer informatie en afbeeldingen van zijn ontwerpen.)

Zaaloverzicht Expositie
De collectie is... (2022)
Pepe Heykoop
Skin Collection Chair (2011)
Collectie Van Abbemuseum
(Li Edelkoort)
Foto Joep Jacobs

Skin Collection Chair
The objects in the Skin Collection are created by recombining pieces of orphaned furniture and giving them a new skin made from leftover leather. Designer Pepe Heykoop draws inspiration from chance and serendipity rather than planning or design.

Pepe Heykoop en zijn nicht Laurien Meuter richtten in 2010 *Tiny Miracles Foundation* op, een stichting in de sloppenwijken van Mumbai, India met als doel om binnen 10 jaar een gemeenschap rondom 100 vrouwen zelfredzaam te maken.

Als tegenhanger van de 'designbubbel' een wereld van peperdure spullen voor de happy few runt Heykoop de werkplaats in Mumbai. Aan de stichting werd een commercieel productiebedrijf verbonden, dat uiteindelijk moet zorgen voor de financiële onafhankelijkheid van de Indiase gemeenschap. De afgelopen jaren bedacht hij talloze interieurontwerpen die daar konden worden uitgevoerd. Een succesnummer werd de *Paper Vase Cover*: feitelijk niet meer dan een stuk gekleurd papier dat als een hoes om elke lege fles kan worden gevouwen. Het is een plat, licht en ideaal verscheeppbaar pakket én de vaas ziet er niet uit alsof ze wordt gemaakt in de sloppenwijken van Mumbai.

Pepe's werken hebben talloze prijzen gewonnen en worden verkocht aan verzamelaars op het gebied van zowel kunst als design. Zijn ontwerpen bevinden zich in museale collecties van o.a. het Cooper Hewitt Smithsonian Design Museum NY en Musée des Arts Décoratifs Parijs. ●

Els Grootemaat

www.pga.nl

PGA
TOTAALINRICHTERS
DESIGN & BUILD

De zin van het leven

Gedachten over de functie van kunst in het leven

"De geest is een neurale computer"

Steven Pinker

Het is altijd zinvol om jezelf vragen te stellen. Antwoord krijgen is meestal complexer. Soms denkt men dicht bij een oplossing te zijn, maar enkele tellen later heeft dat eerste hoopvolle gedachte-spinsel alweer de consistentie van los zand aangenomen. Een van de vragen die ik mezelf al heel lang stel is wat het fenomeen kunst nu eigenlijk voor ons als mens betekent.

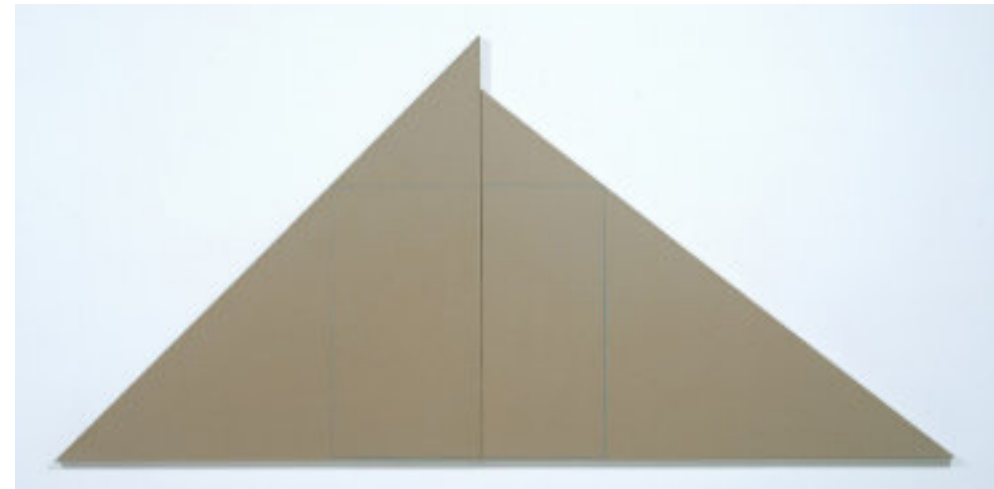
Ooit kon ik op die vraag met een gerust hart een duidelijk antwoord geven. Later bleek dat er toch nog enkele kanttekeningen te maken zijn bij de eerder bedachte oplossingen. En die kanttekeningen hebben de vervelende gewoonte om steeds groter te worden. Het is een geluk te beseffen dat je blijkbaar niet de enige bent die worstelt met deze vraagstelling. En trouwens, waarom is er kunst? En zou een zinvol leven zonder kunst ook mogelijk zijn? Is kunst dan ook van belang voor de essentie van het leven? Blijkbaar worden in alle culturen vragen gesteld over de essentie van het leven en leeft er belangstelling voor de vraag of er meer bestaat dan alleen het fundamentele aanwezig zijn op deze planeet. Het blijkt voor velen zinvol te zijn om te bespiegelen over de meerwaarde van het bestaan en over het ongrijpbare fenomeen van spiritualiteit. Daarbij speelt niet alleen de gedachte dat intermenselijk contact nuttig en objectief kan zijn, maar ook de vraag of humor, ironie, muziek en dans iets extra's aan het bestaan kunnen toevoegen? En wat schoonheid kan betekenen? De biologische aspecten van hoe wij als levende wezens kunnen functioneren

verdwijnen bij deze vragen en gedachten op de achtergrond en men spreekt de hoop uit dat meer verheven uitingen van de menselijke geest zoals kunst, muziek, literatuur, humor, religie en filosofie een pluspunt aan dat leven kunnen geven. Als wij ons realiseren dat de menselijke geest uiteindelijk toch maar het resultaat is van een neurale ontwikkeling die langs natuurlijke selectie in de loop van vele millennia is ontstaan, dan ligt hier een uitdaging om de psychologische achtergronden daarvan te willen begrijpen.

Natuurlijke selectie

Miljoenen jaren van natuurlijke selectie hebben onze geest gevormd. Ons brein is uiteindelijk een informatieverwerkend systeem dat speciaal geschikt is om fundamentele uitdagingen op te lossen zoals voedsel verzamelen, partners vinden, veiligheid zoeken, bondgenoten kiezen. Onze geest heeft enkele modulaire of afzonderlijke kenmerken, wat inhoudt dat verschillende cognitieve systemen onafhankelijk van elkaar geëvolueerd zijn. Elke module is gespecialiseerd in een bepaalde type taak of opdracht. Psychologische uitingen zoals emoties tonen, verlangens uiten en moreel leven zijn niet gebonden aan deze cognitieve modules, maar het resultaat van evolutionaire ontwikkeling, waardoor een existentieel dilemma wordt veroorzaakt.

Max Ernst
Interrogation (what kind of bird are you), 1956-1958
Collectie Van Abbemuseum
Foto Peter Cox

Robert Mangold
A square within two triangles,
1977
Collectie Van Abbemuseum
Foto Peter Cox

Kunst als open uitnodiging

Iets wat de mens onderscheidt van andere vormen van leven is zijn vermogen uit te stijgen boven de biologische constitutie van andere levende organismen. De mens kan zijn eigen zinvolheid creëren door te reflecteren, te plannen en emoties te ervaren die het mogelijk maken om zinvolheid te vinden. Het is geen triviaal feit dat de menselijke rede ons in staat stelt om morele systemen te ontwikkelen, wetenschap te bedrijven, esthetiek te waarderen en empathie te ervaren. Kan kunst een manier zijn om de cognitieve modules van het brein te prikkelen op manieren waarvoor ze niet zijn ontworpen? Kan kunst de mogelijkheid verschaffen om toegang te krijgen tot emotionele diepten die men ervaart als betekenisvol? Kan kunst een open uitnodiging zijn om schoonheid te creëren, kennis na te streven, empathie te cultiveren en bewust in het leven te staan?

Zinvolheid van het bestaan en status

Kunst kan openingen verschaffen voor de bewustwording van de zinvolheid van ons bestaan. Maar laten we ook stellen dat kunst ons naast bewustwording en schoonheid ook in het sociale verkeer een hogere status schenkt. Dat klinkt platvloers. Maar in het licht van de economie en de sociale psychologie waar wij als mensen mee te maken hebben, valt daar wel iets over op te merken. De econoom en socioloog Thorstein Veblen formuleerde het idee dat mensen de neiging hebben levensnoodzakelijkheden op te willen offeren om meer status te verwerven en dat daar een hogere spirituele behoefte tegenover moet staan. Waarschijnlijk is dit een manier om een krachtiger organisme te ontwikkelen. Dat dit fenomeen tot elitaire gedachten leidt kan hieruit mogelijk volgen. Wil men zich onderscheiden van anderen dan zoekt men naar gedragsvormen zoals een voorkeur voor de enigszins onverklaarbare eigenaardigheden van kunst. Iedereen die uitsteekt boven de middelmaat behoort tot een voorhoede waarvan men graag deel wil uitmaken. De avant-garde met een ontwikkelde en verfijnde smaak neemt daarmee een voorsprong op de gemiddelde medemens.

Praktijk

Natuurlijk dwarrelen bovengemelde gedachten door het hoofd als u een museum met beeldende kunst bezoekt. Ieder vraagt zich bij tijd en wijle af waar hij of zij naar kijkt. Vooral kunst die een engagement toont met de actualiteit van de kunstenaar wil deze vragen nogal eens opwerpen. Onlangs vroeg ik mij af wat de diepere zin en boodschap is van het werk van Ima-Abasi Okon. Haar expositie zette mij volledig op het verkeerde been. Het komt zelden voor dat ik geen enkele betekenis aan een werk kan geven, met als gevolg dat ik dagenlang met een raadsel in mijn hoofd liep. Een presentatie die je vol verbazing beleeft, waarvan de betekenis je in eerste instantie volledig ontgaat, blijkt toch de aanzet te zijn om enkele fundamentele gedachten over kunst in ogenschouw te willen nemen. Ons brein zoekt altijd naar oplossingen in de chaos die ons omringt. Zo werkt dat brein en zo kan het werk van Ima-Abasi Okon misschien toch van groter persoonlijk belang zijn dan we beseffen bij de eerste kennismaking. Dus volhouden! ●

Piet van Bragt

The Function of Art in Life

Is a meaningful life possible without art? We can only express the hope that art adds value as awareness and beauty to our lives. But besides raising those values, it can also give us a higher status in social interactions.

Kleintjes worden groot

De Wert is er. Ook bij uitbreiding.

De groeifase van je onderneming. Een mooi moment, maar ook tijd om belangrijke keuzes te maken voor je verdere succes. Neem je personeel aan? Hoe regel je de contracten? Hoeveel kun je investeren in uitbreiding? De Wert maakt het inzichtelijk.

Al sinds 1959 ondersteunen wij ondernemers en particulieren met accountancy, fiscaal-juridische en administratieve diensten.

Met De Wert ben je zeker van je zaak.

Meer info: www.dewert.nl

DE WERT
ACCOUNTANTS & BELASTINGADVISEURS

musomanie | frank bierkenz

Frank loopt heel wat exposities af. Soms valt hem iets op dat hij vastlegt in de vorm van een digitale anekdote.

Als een op hol geslagen brein genereert AI bizarre fantasieën zonder veel samenhang. De monochrome dromen van de Belgische kunstenaar Hans Op de Beeck zijn daarentegen concreet, levendig en indringend.

Hans Op de Beeck - *Sleeping girl* 2017
Nachtreis overzichtstentoonstelling 2025 - KMSA Antwerpen

90

Kennisgeving

Ima-Abasi Okon hecht eraan dat hier alsnog vermeld wordt dat haar werk *Bottom: When the – [After the-world prosocial vivid therensss and ongoingly] – is in the system, 2019*, dat als afbeelding werd opgenomen op bladzijde 5 van *KwArts 2025-2*, eigendom is van Tate Modern in Londen.

Kw arts

Colofon

KwArts is het kwartaalblad van de Vereniging Vrienden Van Abbemuseum.
Kwartaalblad, aflevering 112

**Vrienden
Van Abbemuseum**

Leden van bestuur
Stefan de Bever, Rita Bosch, Wildrik Burema (secretaris), Monique D'Elfant (penningmeester), Karin Overdijk en Debby Slofstra (voorzitter)

Redactie
Lisette Almering, Piet van Bragt, Hans van Doremalen, Hannie Groen, Els Grootemaat, Nelleke Slofstra en Jan Verheugt

Eindredactie
Hans van Doremalen en Jan Verheugt

Verder werkten mee: Stefan de Bever, Frank Bierkenz, Debby Slofstra en Peter Thoben

e-mail redactie
redactie@vriendenvanabbe.nl

Vormgeving en opmaak
Frank Bierkenz, www.frankbierkenz.nl

Fotografie
Ketuta Alexi-Meskishvili, Lisette Almering, Stefan de Bever, Frank Bierkenz, Boudewijn Bollmann, Peter Cox, Hans van Doremalen, Joep Jacobs, Zeynep Özkanza, Nelleke Slofstra, Peter Thoben en Jan Verheugt

Bronnen
De gebruikte bronnen zijn bij de redactie bekend.

Bureau Vereniging VVA
Rita Bosch en Maartje Toet
Postbus 6188, 5600 AZ Eindhoven
tel. 06-18 25 64 93
e-mail: info@vriendenvanabbe.nl

Openingstijden bureau Vrienden
Maandag 9.30 - 17.00 uur

Alle redactiebijdragen zijn na publicatie ook te lezen via de website van de vereniging: www.vriendenvanabbe.nl

Blog
vriendenverenigingvanabbemuseum.blogspot.com

Drukwerk
MULTI CLICK BV
De modernste en duurzaamste drukker van Nederland

Van Abbemuseum
Stratumseind 2, 5611 ND Eindhoven
Postbus 235, 5600 AE Eindhoven
tel. 040-2381000
www.vanabbemuseum.nl

E-mail
info@vanabbemuseum.nl

Openingstijden museum
Dinsdag t/m zondag 11.00 - 17.00 uur